

MONIKIELINEN EUROOPPA

Guus Extra ja Durk Gorter (toim.) *The other languages of Europe: Demographic, sociolinguistic and educational perspectives.* Clevedon: Multilingual Matters 2001. 454 s. ISBN 1-85359-509-8.

Eurooppalaisessa kontekstissa termillä yhteisökieli (engl. *community language*) tarkoitetaan yleensä Euroopan unionin virallisia kieliä. Guus Extran ja Durk Gorterin toimittamassa artikkelikokoelmassa *The other languages of Europe* yhteisökieliksi kutsutaan myös Euroopan alueella puhuttuja vähemmistökieliä. Tämä eurooppalaisena kielten vuonna (2001) ilmestynyt ja Euroopan unionin lipun väreihin ja tähdiin somistettu teos tarjoaa demografisen, sosiolingvistisen ja koulutusta koskevan näkökulman Euroopassa puhuttuihin vähemmistökieliin sekä niiden levinneisyyteen, asemaan ja elinvoimaan.

Kirja jakautuu kolmeen osaan. Toimitajien kirjoittaman laajan johdannon (41 sivua) jälkeen seuraa kirjan ensimmäinen osa, jossa on seitsemän artikkelia Euroopan alueellisista vähemmistökielistä. Esimerkk kielet on valittu eri puolilta Eurooppaa: baski, wales, gaeli, friisi, sloveeni, suomenruotsi ja Ruotsissa puhutut kansalliset vähemmistökielet. Toisessa osassa on kuusi artikkelia maahanmuuttajien kielistä. Kiel-

ten tilannetta valottavien katsausten joukossa on erityyppisiä maita: sellaisia, joissa on jo pitkään ollut maahanmuuttajia (Saksa, Ranska, Englanti, Hollanti, Ruotsi), ja toisaalta Espanja, josta on vasta hiljan tullut maahanmuuttomaa. Lisäksi kirjan toiseen osaan sisältyy artikkeli romanista Euroopan yhteisenä diasporakielenä. Kirjan päättävä kolmas osa täydentää ja suhteuttaa kirjan alkuosan perusteella syntyvää kuvaa Euroopan kielioloista. Sen seitsemässä artikkelissa luodaan katsaus muutamien Euroopan ulkopuolisten maiden (Kanada, Yhdysvallat, Australia, Intia, Etelä-Afrikka) kielipolitiikkaan sekä kahden tyyppillisen maastamuuttomaan (Turkki, Marokko) kielioloihin.

MONIKIELISYYS TILASTOJEN VALOSSA

Keskeinen kysymys kirjan perusteellisessa johdantoartikkelissa on monikielisen väestön määrän arviointi. Kysymystä käsitellään myös jokaisessa kieli- ja maakohtaisessa

sa artikkelissa, ja kuvauksista paljastuu aina sama ongelma: kaikki monikieliset eivät näy tilastoissa, ja tilastot ovat yhteismitattomia, sillä toisinaan laskutapa perustuu etnisyyteen, toisinaan syntymämaahan, toisinaan kansalaisuuteen. Kaikissa määrittelytavoissa on omat ongelmansa, kuten GUUS EXTRA ja DURK GORTER johdannossa havainnollistavat. Maahanmuuttajien määrää arvioidaan useimmiten yksinkertaisten ja objektiivisilta vaikuttavien mittareiden, kansalaisuuden ja syntymämaan, perusteella. Nämä tiedot menettävät kuitenkin pätevyytensä ajan myötä. Tämä johtuu yhtäältä siitä, että osa maahanmuuttajista vaihtaa kansalaisuutta, ja toisaalta siitä, että muuttajien perheisiin uudessa kotimaassa syntyvät lapset eivät enää näy tilastoissa. Käytämällä kansalaisuutta ja syntymämaata kriteereinä monikielisten määrä saadaan siis näyttämään todellista pienemmältä.

Suomessa väestö on tilastoitu kielen mukaan vuodesta 1865.¹ Vaikka kielellisen taustan käyttäminen tilastoinnin kriteerinä kuulostaa edistykselliseltä ja vaikka kieli yleensä antaakin vähemmistön koosta tarkemman kuvan kuin edellä mainitut kriteerit, sekään ei ole kriteerinä ongelmaton. Äidinkieliä voi suomalaisen väestötilaston mukaan olla vain yksi, mikä jättää jo aikaa sitten monikielistyneet suomalaiset — kuten saamen- ja romaninkieliset — näkymättömiin, sillä monikielisten kohdalle rekisteriin merkitään äidinkieleksi tavallisesti enemmistökieli. Näkymättömiin jää myös viittomakieli, jota suomalainen väestönlaskenta ei edes tunnusta kieleksi (ks. esim. *Väestörakenne 2002*, s. 74). Pitkään maahanmuuttajia vastaanottaneissa maissa,

kuten Yhdysvalloissa, Kanadassa ja Australiassa, väestönlaskennan kriteerinä on ollut vastaajan itsensä raportoima etninen tausta ja kotona puhuttu kieli. Väestönlaskennassa on siis kysytty, »Mihin etniseen ryhmään katsot kuuluvasi?». Lisäksi on kirjattu, mitä kieltä tai kieliä vastaajien kotona puhutaan. Vaikka sekä etninen tausta että kotikielen käyttö ovat kansalaisuuteen ja syntymämaahan verrattuna luonteeltaan hyvin subjektiivisia ja monimutkaisia mittareita, ne ovat Extran ja Gorterin mukaan samalla kaikkein keskeisimpiä etnisyyttä tarkasteltaessa. He suosittelevatkin samantyyppistä määrittelytapaa — ja ylipäättään useiden kriteerien yhdistämistä — myös eurooppalaisten valtioiden väestönlaskentaan.

EUROOPPALAISTA KIELIKOULUTUSPOLITIikkaa

Guus Extran ja Durk Gorterin johdantoartikkelissa pohditaan myös eurooppalaisen kielikoulutuspolitiikan piirteitä ja käydään läpi valikoima asiakirjoja, joissa käsitellään eurooppalaisten vähemmistöjen kielellisiä oikeuksia. Samat asiat toistuvat monissa kieli- ja maakohtaisissa artikkeleissa. Eurooppalaisia kansallisvaltioita muodostettaessa alueelliset vähemmistökielet jäivät kaiken ulkopuolelle. Vähemmistöön kuuluvien ei ollut mahdollista saada opetusta omalla kielellään, ja vahvasti enemmistökielisessä yhteiskunnassa kielensiirto seuraavalle sukupolvelle väheni vähenemistään. Vasta viime vuosikymmenten aikana vähemmistöjä suojelemaan on säädetty lakeja ja kieliä on pyritty elvyttämään erityisesti kouluopetuksen avulla.

¹ Tilastoitavan kielen kriteerit ovat vaihdelleet eri aikoina. 1930-luvulle asti tilastoitiin »tavallisimmin puhuttu kieli», vuodesta 1940 tilastoihin merkittiin »äidinkieli», joka määriteltiin hallintakriteerin mukaan. 1960- ja 1970-luvuilla tilastoitiin »pääkieli», ja vuodesta 1980 väestö on laskettu jälleen kriteerin »äidinkieli» mukaan. (Ks. tarkemmin McRae 1999.)

Eurooppalaisessa peruskirjassa (1992) määrätään, että enemmistökielisten tulee saada kouluopetuksessa tietoa vähemmistöistä ja vähemmistöjen tulee saada edes jonkin verran oman äidinkielen opetusta.² Käytänteet eri maissa vaihtelevat. Oman äidinkielen opetus on usein koulun opetussuunnitelman ulkopuolista opetusta, joskus se korvaa osan siitä. Euroopassa on maita, joiden kouluissa vähemmistöoppilaille ei anneta oman äidinkielen opetusta lainkaan, ja maita, joissa annetaan opetusta sekä äidinkielellä että äidinkielellä. Suomi kuuluu niihin maihin, joissa opetusta annetaan vain vähän (ks. tarkemmin esim. Latomaa 2002). Extran ja Gorterin mukaan minimimäärä oman äidinkielen tunteja näyttää opetukselta, jonka pääasiallisena tavoitteena on poistaa vähemmistötaustasta johtuvat »oppimisongelmat».

Alueellisten kielten lisäksi Euroopassa on aina ollut maahanmuuttajien kieliä, mutta niihin on alettu kiinnittää huomiota vasta viime aikoina. Alueellisiin kieliin verrattuna maahanmuuttajakielillä on huomattavasti vähemmän laissa säädettyä turvaa. Yleinen mielipidekin on usein maahanmuuttajakielten vastainen: enemmistökieliset pitävät maahanmuuttajakielen ylläpitämistä ja erityisesti siinä tai sillä annettua kouluopetusta integraation esteenä. Siinä missä kansalliskieliä — ja joskus alueellisiakin kieliä — pidetään osana maan kielillistä rikkautta, maahanmuuttajakielet nähdään ongelmana, josta pitää päästä eroon.

Niissä eurooppalaisissa maissa, joissa on paljon maahanmuuttajataustaisia oppilaita, keskitytään usein toisen kielen opettamiseen. Rahamäärät, jotka on investoitu toisen kielen opetussuunnitelmien ja mate-

riaalien kehittämiseen sekä oppimistulosten eli kielitaidon arviointiin, ovat huomattavan suuria verrattuna niihin niukkoihin varoihin, jotka on käytetty maahanmuuttajataustaisten oppilaiden oman äidinkielen opetukseen. Tämä oppiaine — jos sitä edes on — saa taistella olemassaolonsa oikeutuksesta. Oman äidinkielen opetuksen tuloksellisuutta ei myöskään ole juuri tutkittu. Niissä harvoissa tapauksissa, joissa opetuksen tuloksellisuutta on pyritty selvittämään, sitä on yleensä tarkasteltu välineellisestä näkökulmasta: on pohdittu, miten oman äidinkielen opetuksen avulla on onnistuttu tehostamaan toisen kielen oppimista.

EUROOPAN ALUEELLISET KIELET

Alueellisia vähemmistökieliä koskevista artikkeleista käy selvästi ilmi se, miten suuri merkitys institutionaalisella tuella on vähemmistökielille. Esimerkiksi baskin kieli, jota puhutaan Espanjassa ja Ranskassa, on näissä maissa aivan eri asemassa. Baskimaan Espanjaan kuuluvassa osassa kielen tukena on useanlaisia koulutusmalleja. Ranskaan kuuluvassa pohjoisosassa baskin kielen asema taas on keho, ja yhä useammat siellä asuvista nuorista ovatkin nykyään yksikielisiä ranskalaisia. JASONE CENOZ toteaa artikkelissaan, että Espanjan puoleisessa osassa Baskimaata kielen alasajo on pysähtynyt ainakin väliaikaisesti. Hän painottaa kuitenkin, että kielen demografinen pohja on edelleen heikko ja siksi tulevaisuudessa tarvitaan erityisen tarkkaan harkittua kielipolitiikkaa. Kielisuunnittelun merkitys näkyy niin ikään walesin kielen tilanteessa. Aikoinaan stigmatisoitunutta ja siksi vanhempien hylkäämää kieltä käytetään tänä päivänä aktiivisesti paitsi kodeissa

² Suomi ratifioi eurooppalaisen peruskirjan vuonna 1994 ja vahvisti sen lainsäädännöllä vuonna 1998. (Ks. tarkemmin Latomaa 2002.)

myös useilla julkisen elämän alueilla. Walesin tilannetta kartoittanut COLIN WILLIAMS toteaa, että monin eri tavoin mitattunakin 1980-luvulla aloitettujen kielipoliittisten uudistusten tuloksellisuus vaikuttaa selvältä.

Walesin puhujien määrään (590 800; 18,7 prosenttia Walesin väestöstä) verrattuna gaelin kielen puhujien määrä (65 978; 1,4 prosenttia Skotlannin väestöstä) näyttää marginaalisen pieneltä. Gaelin kielellä on kuitenkin jonkin verran lain suojaa, ja vaikka sillä ei olekaan esimerkiksi omaa tv-kanavaa kuten walesilla, sillä on muuta institutionaalista tukea, esimerkiksi 45 tuntia viikossa radio-ohjelmia BBC:n kanavilla. BOYD ROBERTSONIN artikkelista käy ilmi myös taiteen merkitys gaelin kielelle. Robertson kuvaa, miten julkinen kuva gaelin kielestä muuttui gaelinkielisen runouden avulla aiempaa myönteisemmäksi ja miten gaelinkielisissä heräsi ylpeys omasta kielestään. Asenteet puolestaan vaikuttavat merkittävästi siihen, miten tärkeänä gaelin kielen opetusta pidetään ja miten siihen sitoudutaan. Robertson ottaa esille myös yhteisön tuen merkityksen vähemmistökielen oppimisessa. Koulussa vietetty aika on vain murto-osa vähemmistökielisen oppilaan päivästä, joten ratkaisevaa kielen ylläpitämisen kannalta on se tuki, jonka oppilas saa — tai jota hän ei saa — kielelleen koulun ulkopuolella.

Baskia, walesia ja gaelia koskevista artikkeleista selviää, että kielenmenetys voidaan pysäyttää ja muutoksen suunta voidaan kääntää. Kaikista kolmesta artikkelista huokuukin varovainen optimismi. Friisin kielen asemaa koskeva artikkeli on sitä vastoin sävyltään pessimistinen. DURK GORTER, ALEX RIEMERSMA ja JEHANNES YTSMA toteavat, että friisin kielen käytön estävät ny-

kyään muut mekanismit kuin se, että sillä on enemmistökieltä hollantia alhaisempi lainsäädännöllinen asema. Friisiä voitaisiin käyttää opetuskielenä, mutta se on edelleen yllättävän vähäistä. Kirjoittajien mukaan syynä friisin kielen heikkoon tilanteeseen on hollannin itsestään selvä asema. Asenteelliset tekijät ovat siis heidän mukaansa vahvempia kuin mitkään kielipoliittiset suunnitelmat.

Sloveenin kielen asemaa Itävallan alueellisena kielenä tarkastelee BRIGITTA BUSCH. Aiemmin »etelän slaavilaisena uhkana» pidettyä kieltä kohtaan tunnetaan nykyään kiinnostusta saksankielisten keskuudessa; kielen markkina-arvo on siis selvästi kasvanut poliittisten muutosten myötä. Vähemmistöyhteisön sisällä kieli on kuitenkin rajautunut lähes kokonaan yksityisille tai puoliyksityisille alueille. Vahvan institutionaalisen tuen kielelle antaa edelleen, kuten jo 1800-luvulla, kirkko. Sloveenilla on alueellisesti tunnustettu asema: Carinthian kaksikielisellä alueella vanhemmilla on oikeus vaatia lapsilleen kaksikielistä koulutusta. 14 kunnassa sloveeni on tunnustettu viralliseksi kieleksi kunnallisissa asioissa. Käytäntö kuitenkin vaihtelee Buschin mukaan suuresti: oikeuksien toteutuminen voi olla kiinni yksittäisten virkamiesten asenteesta.

LEENA HUSSIN artikkelista käy ilmi, että Ruotsissa on tätä nykyä viisi virallisesti tunnustettua kielivähemmistöä: saame, meänkieli, ruotsinsuomi, romani ja jiddiś. Ruotsissa kiinnitettiin huomiota maassa asuviin vanhoihin vähemmistöihin vasta sen jälkeen, kun oli ensin huolehdittu maahanmuuttajista.³ Esimerkiksi oman äidinkielen opetusta alettiin antaa ensin maahanmuuttajien lapsille ja vasta myöhemmin vanhoil-

³ Ruotsiin viitataan monessa yhteydessä lähes monikulttuurisen maahanmuuttopolitiikan kehtona. Tällainen ihannoiva kuva maasta kyseenalaistuu kuitenkin viimeistään 1990-luvun kehitystä tarkasteltaessa (ks. esim. Boyd ja Huss 2001).

le vähemmistöille. Vanhojen vähemmistöjen etninen herääminen alkoi ensin saamenkielisten ja meänkielisten keskuudessa; myöhemmin mukaan tulivat myös ruotsinsuomalaiset. Saamea, meänkieltä ja ruotsinsuomea on elvytetty esimerkiksi kielipesäpäiväkotien, kielikylpyleirien, aikuisten lukutaito-ohjelmien ja luovan kirjoittamisen työpajojen avulla. Romanin ja jiddišin elvytyshankkeet eivät ole olleet yhtä näkyviä. Huss painottaa artikkelissaan julkisen alueen merkitystä. Hänen mukaansa kielen tulevaisuuden kannalta on elintärkeää, mikä vähemmistökielen asema on siinä.

Suomalainen kielipolitiikka on esillä kirjassa yhden artikkelin verran. ANNA-LENA ØSTERNIN suomenruotsia koskeva katsaus poikkeaa osion muista artikkeleista mutta harmi kyllä ei edukseen. Siinä missä muissa artikkeleissa on selvästi sama rakenne (demografinen, sosiolingvistinen ja koulutusta koskeva näkökulma), Østern kasvatustieteilijänä rajautuu lähes tyystin koulutukselliseen näkökulmaan. Sitäkään hän ei tee erityisen analyttisesti, vaan käy läpi Suomen ruotsinkielistä koulutusjärjestelmää hyvin luettelomaisesti. Artikkelin on täynnä huolimattomia tekstuaalisia viittauksia ja vanhoja tai marginaalisilta vaikuttavia lähteitä. Se on vahinko, sillä suomalainen kielipolitiikka ja suomenruotsi olisivat ansainneet paremman ja monipuolisemman katsauksen.

EUROOPAN MAAHANMUUTTAJAKIELET

SALLY BOYDIN artikkelissa käydään läpi Ruotsin maahanmuutto- ja koulutuspoliittista historiaa. Tällä hetkellä maan väestöstä

on eräiden arvioiden mukaan 11 prosenttia maahanmuuttajataustaisia. Boyd mainitsee, että suuri osa Ruotsiin muuttavista on nykyään pakolaisia ja heidän perheitään. Esimerkiksi yksistään vuonna 1998 Ruotsi otti vastaan noin kahdeksantuhatta pakolais- taustaista maahanmuuttajaa. Suomi on vuosina 1973–2002 ottanut vastaan vain vähän yli 22 000 pakolaista — artikkelia lukiessa siis myös keskustelu suomalaisesta pakolaispolitiikasta asettuu oikeisiin mittoihin. Boydin artikkelista käy myös ilmi, millaista poliittista retoriikkaa Ruotsissa on käytetty 1990-luvulla ruotsi toisena kielenä -opetuksen puolesta ja miten avoimesti maahanmuuttajien äidinkielen opetusta on alettu vastustaa. Boyd pitää viime vuosina englannin ylivaltaa vastaan — aiheellisestikin — tehtyjä aloitteita haitallisina vähemmistökielten kannalta. Ehdotuksessa kielilainsäädännön nimittämällä esitetään, että ruotsi pitäisi määrätä maan pääkieleksi ja että »koulujen normaali opetuskieli on ruotsi».

Pääosa Saksan maahanmuuttajista asuu entisen Länsi-Saksan alueella. Maahanmuuttajien koulutusilanne vaihtelee osavaltioittain, kuten INGRID GOGOLIN ja HANS REICH kuvaavat artikkelissaan. Osa osavaltioista kantaa vastuuta maahanmuuttajien oman äidinkielen opetuksesta ja kustantaa sen, osa on antanut vain opetustilat ilmaiseksi. Tällöin opetuksen maksavat esimerkiksi lähtömaiden lähetystöt. Gogolin ja Reich toteavat, että oman äidinkielen opetus on riippuvaista poliittisesta kentästä ja sen muutoksista, niin kuin monissa muissakin maissa.⁴ Esimerkiksi Hampurissa on maahanmuuttajien koulutukseen laadittu erityinen toimintaohjelma sosiaalidemokraattien ja vihreiden valtakaudella.

⁴ Suomen nykyisen hallituksen ohjelmassa todetaan seuraavasti: »Hallitus edistää eri etnisiin ryhmiin kuuluvien lasten kielellisiä ja kulttuurisia oikeuksia. Maahanmuuttajaoppilaiden äidinkielen säilymistä tuetaan tavoitteena toimiva kaksikielisyys.»

Hollannin maahanmuuttajakieliä koskevan osion ovat kirjoittaneet TIM VAN DER AVOIRD, PETER BROEDER ja GUUS EXTRA. Siinä on paljon päällekkäisyyttä kirjan johdantoartikkelin kanssa. Hollannin kouluissa annetusta oman äidinkielen opetuksesta kirjoittajat kertovat, että sen alkuvaiheissa, 1970-luvulla, sen tavoite oli yksinomaan välineellinen. Vasta 1990-luvulla tavoitteiden asetteluun tuli myös monikulttuuriseen koulutuspolitiikkaan liittyviä piirteitä, joita heidän mukaansa esiintyi muualla, esimerkiksi Skandinaviassa ja Australiassa, Hollantia huomattavasti varhaisemmin. Yksi Hollannin — kuten myös Suomen — kielikoulutuspolitiikan nykyisistä haasteista on hajautettu opetushallinto, joka jättää kunnille huomattavan paljon päätösvaltaa.

Isossa-Britanniassa puhutaan maahanmuuttajakielten sijaan yhteisökielistä (*community languages*). Syynä on se, että suurin osa maahanmuuttajataustaisista lapsista on nykyään toisen, kolmannen tai jopa neljännen polven muuttajia. Maan kielellistä ja kulttuurista moninaisuutta kuvastaa hyvin Lontoossa GIS (geographical information systems) -tekniikan avulla tehty kartoitus, jonka mukaan kaupungissa on 850 000 lasta, jotka puhuvat yhteensä kolmeasataa eri kieltä. VIVIAN EDWARDS havainnollistaa artikkelissaan, mikä merkitys kartoituksilla on kouluissa. Ensinnäkin niiden avulla osoittautuu aina, että kieliä on arvioitua enemmän. Toiseksi erityisesti lasten oma osuus kartoitusten laadinnassa on oleellinen, sillä tehtävää tehtäessä kaikkien — niin enemmistöön kuin vähemmistöihin kuuluvien — lasten kielellinen tietoisuus kasvaa merkittävästi. Ison-Britannian koululaitoksen suhtautuminen vähemmistöjen äidinkieliin on nuiva: pääasiallinen tukimuoto on tilojen antaminen opetukseen, joskus myös opetusmateriaalin rahoittaminen. Opetuksen kustantavat pääasiassa kie-

liyhteisöt itse. Myös ero muihin Euroopan unionin jäsenmaihin on selvä. Vaikka tilanne on nykyään parempi kuin ennen, parin vuosikymmenen takaiset tilastot kertovat paljon kieli-ilmaston eroista: kun vuonna 1980 Hollannissa 80 % maahanmuuttajataustaisista lapsista osallistui oman äidinkielen opetukseen, Isossa-Britanniassa opetusta omassa äidinkielessään sai vain 2 % siihen oikeutetuista oppilaista. Edwardsin käsitys Ison-Britannian nykyisestä kielipoliittisesta tilanteesta on se, että vähemmistökieliä suvaitaan, mutta niiden ylläpitämiseen ei sitouduta.

Espanjan ja Ranskan maahanmuuttajia koskevaa kielikoulutuspolitiikkaa kuvataan arabian ja magrebinarabian kautta. BERNABÉ LÓPEZ GARCÍA ja LAURA MIJARES MOLINA mainitsevat Espanjaa koskevassa artikkelissaan, että kaksikielisyys ja alueellisten kielten opetus on maassa vanhastaan tuttua mutta maahanmuuttajien oman äidinkielen opetus on aloitettu vasta hiljan. Aluksi opetuksen perusteena pidettiin oppilaiden mahdollista paluuta kotimaahan. Espanjassa annetun arabian kielen opetuksen kustantaa maiden välisen yhteistyösopimuksen nojalla Marokko. Kirjoittajien mukaan rahoituskuvioista seuraa opetukselle merkittäviä haittoja, sillä rahoittajalla on valta valita opettajat ja päättää opetuksen sisällöstä. Oman äidinkielen eli magrebinarabian opetuksen sijaan Espanjan arabiankielisille oppilaille opetetaan Marokon koulujen tapaan vierasta kieltä eli yleisarabiaa. Lisäksi opetus sisältää monoliittiseksi kuvatun marokkolaisen kulttuurin esittelyä. DOMINIQUE CAUBET’N artikkelista käy puolestaan ilmi, että magrebinarabia on yksi Ranskan eurooppalaisessa peruskirjassa tunnustamista vähemmistökielistä berberin, jiddišin, romanin ja länsiarmanian ohella. Ranskassa annettu opetus onkin perustunut juuri magrebinarabiaan eikä yleisarabiaan. Monista kirjan artikkeleista selviää, että samal-

la kun maahanmuuttajien äidinkieliä opettavat henkilöt ovat muutenkin ylikuormitettuja työhön kohdistuvien paineiden, aliarvostetun asemansa ja moninaisen roolinsa vuoksi, heidän käytännön työtään hankaloittaa hyvän, paikallisiin oloihin soveltuvan opetusmateriaalin puute. Tätä taustaa vasten on ilahduttavaa lukea Caubet'n raporttoimasta Comenius-hankkeesta, johon osallistui viisi maata (Ranska, Saksa, Hollanti, Iso-Britannia, Espanja). Hankkeen tavoitteena oli laatia neljän äidinkielen (magrebinarabia, berberi, turkki, kurdi) opetusseen yhteistä materiaalia ja opettajan käsi-kirja.

Kirjan toisen osan päättää romanin kieltä koskeva PETER BAKKERIN artikkeli. Artikkelikieli taustoittaa romanin kielen aseman muutoksia eri aikoina ja antaa kuvan kielen nykyisestä tilanteesta Euroopassa. Eri maissa on harjoitettu romanin suhteen hie-man erilaista politiikka, mutta kaikille maille on yhteistä kauan sitten alkanut kielen ja kielenpuhujien syrjintä, joka on jatkunut näihin päiviin asti. Joissakin maissa roma-ni on nykyään yksi eurooppalaisessa peruskirjassa tunnustetuista vähemmistökielistä. Pohjoismaista esimerkiksi Suomi ja Ruot-si ovat sisällyttäneet romanin ei-alueellisiin vähemmistökielinsä, Norja sitä vastoin ei, vaikka tilastot kertovat Norjassakin asuvan romaneja. Useiden romanasiantuntijoiden kokoamien tietojen perusteella kielen elinvoima vaikuttaa erilaiselta eri puolilla Eurooppaa. Suomen romanien tilanne näyttää hälyttävän huonolta. Sivulla 299 olevan taulukon mukaan Suomessa asuvista roma-neista käytännössä enää vain 40 prosenttia puhuu romania, kun taas vertailussa mukana olevista 37 eurooppalaisesta maasta 28:ssa romania puhuu vähintään 80 prosenttia ryhmän jäsenistä. Suomalaisten omasta maastaan ulospäin antama kuva kielivähemmistöjen asioita hyvin hoitavana maana saa siis aiheellisen kolauksen.

Aihetta pohdintaan on antanut myös Suomen saama palaute kielivähemmistöjen oikeuksia koskevien sitoumusten huonosta toteutuksesta (ks. esim. Reinboth 2001; <http://www.humanrights.coe.int>).

SULATUSUUNEJA JA KIELIMOSAIKKEJA

Yhdysvaltoja koskevasta REYNALDO F. MACÍAKSEN kirjoittamasta artikkelista paljastuu, mihin maan maine kielellisenä sulatusuunina perustuu: alueella oli eurooppalaisten sinne tullessa 500 kieltä; nykyään kieliä on tuolloisesta määrästä vain alle puolet. Perustamisen aikoihin maalle ei haluttu julistaa virallista kieltä silloisen poliittisen pluralismin ja kielellisen moninaisuuden vuoksi. Toisin kuin yleensä luullaan, vielä tänäkään päivänä Yhdysvalloissa ei ole virallista kieltä valtiollisella tasolla. 1980-luvulla syntynyt englannin kielen virallista asemaa ajava English Only -järjestö on kuitenkin saanut aikaan sen, että tätä nykyä englantia on julistettu osavaltion viralliseksi kieleksi 34 osavaltiossa. Macíaksen artikkelissa valotetaan Yhdysvaltain kielitilanteen muutoksia maan suurimman vähemmistön, espanjankielisten, kautta. 1900-luvun alussa espanjankielisten osuus väestöstä oli 2 prosenttia, 2000-luvulle tultaessa 8 prosenttia. Erityisen paljon heidän osuutensa on kasvanut muutaman viime vuosikymmenen aikana kaikesta kielipoliittisesta painostuksesta huolimatta. Kiinnostavaa tässä kielikontaktitilanteessa on myös se, että samanaikaisesti kun kaikki espanjankielisen vähemmistön omakielinen opetus on pyritty lakkauttamaan, espanja on ylivoimaisesti suosituin vieras kieli englanninkielisen enemmistön keskuudessa.

Kanada väittää olevansa kielimosaiikki eikä sulatusuuni, kuten eteläinen naapurinsa. JOHN EDWARDSIN mukaan Kanada kuitenkin harjoittaa silkkaa assimilaatio-

politiikkaa tulijoita kohtaan. Kanadassa on maan rajojen sisällä kaksi virallista kieltä, ja tästä on Kanadan tapauksessa seurannut runsaasti jännitteitä, kuten Edwardsin artikkelista käy ilmi. Erityisesti kolmenkymmenen viime vuoden aikana Kanadan kielitilanne on selkeästi polarisoitunut: Quebec vastaan muu maa. Edwardsin mukaan Kanadan väestö jakautuu tätä nykyä frankofoneihin, anglofoneihin, maahanmuuttajiin ja alkuperäisiin asukkaisiin. Edwards kritisoi frankofoneja siitä, että nämä eivät antaisi mielellään oikeuksia muille vähemmistöille, esimerkiksi maahanmuuttajille. Edwards on kriittinen myös eurooppalaisista peruskirjasta ja muita asiakirjoja kohtaan, sillä ne ovat hänestä epämääräisiä, hampaattomia ja ennen kaikkea vailla toteutusta. Kielipoliittisia asiakirjoja tärkeämpänä hän pitääkin asenneilmapiiriä: asenteita de facto monikulttuurisuutta eli katujen monikulttuurisuutta kohtaan. Edwards korostaa ryhmien suhteiden ja identiteettikysymysten tutkimisen tärkeyttä, sillä tutkimuksen avulla on hänen mukaansa mahdollista löytää järjestelyjä, jotka tukevat kieliryhmien rauhanomaista rinnakkaiseloä.

Australian kielipolitiikan asiantuntijoiden ULDIS OZOLINSIN ja MICHAEL CLYNEN artikkelissa kuvataan kiinnostavasti tyypillisiä vaiheita, joita maa käy läpi muuttuessaan monokulttuurisesta monikulttuuriseksi. Ozolins ja Clyne kirjoittavat, että Euroopasta on vähitellen tulossa yhtä monikielinen ja -kulttuurinen alue kuin Australiasta ja uuden maailman maista. He huomauttavat kuitenkin, että matkaa on vielä melkoisesti: joissakin osissa Eurooppaa maahanmuuttajakielten hyväksyntä näyttää olevan vielä kaukana ja joissakin koko asiaa ei ole edes ajateltu. Heidän mukaansa useat Euroopan maat välttävät perusteellisen väestönlaskennan tekemistä, ja niissä, joissa sellainen on, laskentaan ei sisälly kieliä koskevia kysymyksiä. He ennustavat, että

Euroopan unionin itälaajentumisen kautta tilanne saattaa muuttua jonkin verran, sillä Itä-Euroopassa väestönlaskenta on sosiaalipolitiikan keskeisenä välineenä hoidettu perinteisesti länttä paremmin.

Etelä-Afrikan kielitilannetta koskeva NEVILLE ALEXANDERIN artikkeli kyseenalaistaa käsitteet enemmistö- ja vähemmistökieli. Niiden sijaan siinä ehdotetaan käytettäväksi käsitteitä korkean statuksen kieli, alhaisen statuksen kieli ja uhanalainen kieli. Etelä-Afrikan kielitilanne on Alexanderin mukaan tyypillisen länsieurooppalaisen maan peilikuva. Apartheidin seurausta on, että omaa kieltä väheksytään ja Englanti nähdään kulta-aarteena sateenkaaren toisessa päässä. Viime vuosina Etelä-Afrikassa on kuitenkin päästy demokraattisen kehityksen alkuun: perustuslaki takaa oikeudet 11 viralliselle kielelle, ja lain toteutumista valvomaan on perustettu kielilautakunta. Edessä on kuitenkin vielä paljon työtä kielten statuksen ja lain toimivuuden edistämiseksi. Alexander penääkin EBLULin (European Bureau for Lesser Used Languages) kaltaista organisaatiota Afrikkaan valvomaan kielten etuja.

Vähemmistökielen määrittely on hankalaa myös Intiassa, monikielisistä valtioista monikielisimmässä. Puolentoista tuhatta kieltä ja kymmenen kirjoitusjärjestelmää selittävät hyvin sen, että jo valtiota perustettaessa oli syytä kiinnittää erityistä huomiota kielikysymyksiin. AMITAV CHOUDRYN artikkelissa kerrotaan, että Intian perustuslaki takaa suojelun kaikille kielille. Siinä virallinen asema on 18 kielellä; niistä 15 on osavaltiokieliä. Lisäksi maassa on 418 muulla tavoin tunnustettua kieltä. Kahdeksastoista virallisen aseman saaneesta kielestä sanskriittia, sindhia ja urdua ei puhuta missään osavaltiossa enemmistökielenä, ja niiden puhujat ovatkin Choudryn mukaan erityisen alttiita assimilaatiolle ja kielenvaihdolle. Artikkelissa käydään läpi tarkoin

kielellisiä oikeuksia koskevat perustuslain artiklat.

Eurooppalaisten muuttajien tyypillisiä lähtömaita Marokkoa ja Turkia koskevat artikkelit tuovat kokoelmaan kiinnostavan lisän. JILALI SAÏBIN artikkeli on kriittinen katsaus Marokon kielitilanteeseen. Saïbin mukaan Marokon kielipolitiikka on ollut tietoista minorisaatiopolitiikkaa: se on perustunut puhtaasti ideologisiin lähtökohtiin, ja sen tavoitteena on ollut vähemmistöjen alistaminen. Magrebinarabian ja berberin puhujien määrää ei ole haluttu saada selville, ja kielet on nähty vain kotien ja katujen kielinä. Kouluissa opetuskielenä on ollut yleisarabia, ja erityisesti berberinkielisten keskuudessa koulupudokkaiden määrä on ollut suuri. Saïbin mukaan joissakin Euroopan maissa annettu oikean oman äidinkielen (berberi, magrebinarabia) opetus marokkolaisten muuttajien lapsille asettaa paineita tehdä samoin Marokossa. Myös Turkista muuttaneiden joukossa on kieliryhmä, joka ei ole lähtömaassaan saanut oman äidinkielen opetusta: kurdinkieliset. KUTLAY YAĞMURIN artikkeli kuvaa kiinnostavasti Turkin kieliolojen taustaa, mutta siinä, missä Saïbin artikkeli on selkeästi kriittinen Marokon kielioloja kohtaan, Yağmur antaa Turkin tilanteesta yllättävästi puolustelevan enemmistönäkökulman. Maassa olevat virallisesti tunnustetut vähemmistöt (armenialaiset, juutalaiset, kreikkalaiset) ja heidän oikeutensa hän mainitsee neutraalisti mutta toteaa samalla ihmetellen, että syrjäseuduilla asuvat kurdinkieliset eivät vielääkään ole suostuneet vaihtamaan kieltä, vaikka kieltä ja kulttuuria ei ole mitenkään tuettu.

LOPUKSI

The other languages of Europe -teos on tärkeä puheenvuoro kielipoliittisessa keskustelussa, jota on viime aikoina alettu käydä aiempaa näkyvämminkin myös Suomessa.

Kirja haastaa pohtimaan nykyisen eurooppalaisen kielipolitiikan rajoituksia. Siinä ehdotetaan eurooppalaisen vähemmistökieliä koskevan peruskirjan muuttamista siten, että se sisältäisi alueellisten vähemmistökielten ohella myös maahanmuuttajakielet. Perusteena laajennusehdotukselle on se, että kaikki vähemmistökielet ovat tärkeä osa niin Euroopan monikulttuurista menneisyyttä kuin myös sen tulevaisuutta. Kirjassa mainitaan, että vuonna 2000 kolmasosa alle 35-vuotiaista länsieurooppalaisista kaupunkilaisista oli maahanmuuttajataustaisia. On siis selvää, että kielellinen moninaisuus on avainkysymyksiä tulevaisuuden Euroopassa.

Suomalainen näkökulma vähemmistökieliin, vähemmistökielten puhujiin ja heitä koskevaan kielipolitiikkaan vaikuttaa usein hyvin kapealta. Tavallisesti tutkimuksessa rajaudutaan Suomen viralliseen kaksikielisyyteen tai korkeintaan vanhoihin vähemmistökieliin. Suomalaista kielipolitiikkaa kuvataan myös usein kontekstittain; parhaissa tapauksissa vertailukohdaksi otetaan Ruotsi tai muut Pohjoismaat. Tällaisen kuvauksen anti on kuitenkin vähäinen — onhan Suomi jo pitkään osallistunut eurooppalaisen kielipolitiikan luomiseen. *The other languages of Europe* -kirjasta käy hyvin ilmi, että eurooppalaisenkin kielipolitiikan ymmärtäminen edellyttää vielä sen suhteuttamista Euroopan ulkopuolisten maiden politiikkaan. Kuten John Edwards toteaa artikkelissaan, vähemmistökysymyksiä voi ymmärtää vain kiinnittämällä huomiota koko mosaiikkiin.

Maahanmuuttajissa suomalaisia kielen-tutkijoita on toistaiseksi kiinnostanut lähinnä valtakielen näkökulma: miten suomea opitaan ja käytetään. Maahanmuuttajien kieliolojen laajempi tutkimus olisi kuitenkin tarpeen. Suomessa asuvien kielivähemmistöjen oloja ei voi jättää tutkimatta siksi, että vähemmistöjä on jo tutkittu muual-

la. Vaikka eri maiden kielitilanteiden ainekset voivatkin olla yhteisiä, jokainen yhdistelmä on aina ainutlaatuinen. Kielisuunnittelun pitää lähteä maan sosiolingvistiksestä todellisuudesta, ja kielipoliittiset ratkaisut ovat siten aina maakohtaisia. Guus Extran ja Durk Gorterin toimittama artikkelikokoelma tarjoaa useita näkökulmia siihen, mistä tutkimuksen voisi aloittaa. ■

SIRKKU LATOMAA

Sähköposti: sirkku@journ.msu.ru

LÄHTEET

BOYD, SALLY – HUSS, LEENA (toim.) 2001: *Managing multilingualism in a European nation-state: Challenges for Sweden*. Clevedon: Multilingual Matters.

LATOMAA, SIRKKU 2002: Maahanmuuttajien kielelliset oikeudet. – Anna Mauranen & Liisa Tiittula (toim.), *Kieli yhteiskunnassa — yhteiskunta kielessä* s. 61–81. Suomen soveltavan kielitieteen yhdistyksen julkaisuja 60. Jyväskylä: AFinLA.

MCRAE, KENNETH D. 1999: *Conflict and compromise in multilingual societies: Finland*. Waterloo, Ontario: The Finnish Academy of Science and Letters & Wilfried Laurier University Press.

REINBOTH, SUSANNA 2001: EN:n ministeriökomitea moittii Suomea romanien kohtelusta. – *Helsingin Sanomat* 10.11.2001.

Väestörakenne 2002. Helsinki: Tilastokeskus 2003.

KARTTAMERKKEJÄ SUOMENOPETUKSEEN

Leena Nissilä, Heidi Vaarala ja Maisa Martin (toim.) *Suolla suomea. Perustietoa maahanmuuttajien suomen kielen opettajille*. Äidinkielen opettajain liiton vuosikirja XLVII. Helsinki: Äidinkielen opettajain liitto 2003. 230 s. ISBN 951-9062-49-1.

Äidinkielen opettajain liiton neljäskymmenesseitsemäs vuosikirja *Suolla suomea. Perustietoa maahanmuuttajien suomen kielen opettajille* lupaa olevansa monipuolinen ja ajankohtainen keskustelunavaus suomi toisena ja vieraana kielenä (S2) -alalta. Edellisen kerran Äidinkielen opettajain liitto on tehnyt S2-alaa käsittelevän vuosikirjan vuonna 1996, jolloin julkaistiin *Moneja baareja — tiellä toimivaan kaksikielisyyteen* (Ruuska ja Tuomi 1996). Sen jälkeen on tapahtunut paljon, ja S2-ala on kehittynyt melkoisesti. On hyvä aika avata taas keskustelu.

Suolla suomea esittelee alaotsikkonsa mukaisesti perustietoa maahanmuuttaja-taustaista oppilasta opettavalle. Kirja on suunnattu erityisesti äidinkielen ja kirjallisuuden opettajille, mutta se sopii myös muille. Itse olen lukenut kirjan ala-asteen S2-aineenopettajan silmälasien lävitse. Tekijöidensä mukaan *Suolla suomea* pyrkii käytännönläheisyyteen, joten S2-opettajan arvelisi saavan uusia näkökulmia tai pohdittavaa omaan työhönsä.

Teos sisältää neljä osiota, joista ensimmäinen käsittelee maahanmuuttajaoppilaan oikeuksia suomen kielen sekä oman äidin-